

10. Іваницька Н. Л. Синтагматика українського дієслова і синтаксичний аналітизм : [монографія] / Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ВДПУ, 2012. – 180 с.
11. Іваницька Н. Л. Сучасні теорії категорійної граматики в лінгводидактиці : [науково-методичний посібник] / Н. Л. Іваницька. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2009. – 208 с.
12. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов : парадигматика і синтагматика : [монографія] / Н. Б. Іваницька. – Вінниця : СПД Главацька, 2011. – 636 с.
13. Курилович Е. Очерки по лингвистике / Е. Курилович. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – 456 с.
14. Лякон М. В. Смысловая структура сложного предложения и текст. К типологии внутритекстовых отношений / М. В. Лякон. – М. : Наука, 1986. – 200 с.
15. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса : От семантических структур к языковым средствам : [монография] / Арто Мустайоки. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 512 с.
16. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми // О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2008. – 712 с.
17. Слободинська Т. С. Теоретична модель поняття «смысл мовленнєвого твору» / Т. С. Слободинська. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство). Збірник наукових праць. – Вінниця : ВДПУ, 2011. – Вип. 14. – С. 205-210.
18. Словник української мови. – К. : Наук. думка. – Т. 1-11. – 1970-1980.
19. Стексова Т. И. «Невольность осуществления» как скрытая семантическая категория и ее проявление : [монография] / Татьяна Ивановна Стексова. – Новосибирск : Изд-во ННГУ, 1998. – 82 с.
20. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю. С. Степанов. – М. : Едиториал УРСС, 2005. – 312 с.
21. Стишов О. А. Оновлення сучасного українського лексикону / О. А. Стишов // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія. Збірник наукових праць. – Вінниця : ТОВ «Планер», 2010. – Вип. 12. – С. 23-27.
22. Шатуновский И. Б. Семантика предложения и индеферентные слова (значение, коммуникативная перспектива, прагматика) : [монография] / И. Б. Шатуновский. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 400 с.

Статтю присвячено опису «прихованих сем» у системі повнозначних слів сучасної української літературної мови.

Ключові слова : повнозначне слово, лексичне значення, номінація, сема, прихована сема, актуалізація.

The article is devoted to the description of “hidden semas” in the system of notional words of the modern Ukrainian language.

Key words : notional word, lexical meaning, nomination, sema, actualization.

Микола Калько
(Черкаси)

УДК 811.161.2.'366.587

ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ ТЕРМІНАТИВНОГО Й ІНТЕРМІНАТИВНИХ АСПЕКТУАЛЬНИХ КЛАСІВ ДІЄСЛІВ

Об'єднавши велику когорту лінгвістів, стимулювавши виокремлення спеціальної царини – аспектології, праці з якої сформували б солідну бібліотеку, слов'янський вид, на жаль, так і залишився „загадковою” категорією – породженням не менш загадкової слов'янської ментальності, незручною як із теоретичного (для дослідників), так і з практичного (для осягнення в процесі вивчення української та інших слов'янських мов іноземцями-неслов'янами) поглядів. Тому актуальність аспектологічних студій на ґрунті української мови не викликає сумніву в обох згаданих вище сенсах.

Як зауважує А. М. Ломов, “в аспектології важко знайти проблему, яка б не була оточена густим лісом знаків питання” [7, с.197]. Серед таких проблем найбільш актуальними, як засвідчило спеціальне засідання Аспектологічної комісії Міжнародного комітету славістів, що проходило у межах Міжнародного наукового симпозіуму “Слов'янські мови і культури в сучасному світі” (МДУ ім. М. В. Ломоносова, 21 – 24 березня 2012 р.), є: аспектуально релевантні семантичні класи дієслів; індивідуальні особливості взаємодії виду і лексичного значення окремих дієслів; лексичні чинники, що

унеможливають актуально-процесне значення; розходження у видових парадигмах багатозначного дієслова залежно від його лексико-семантичного варіанта тощо.

З огляду на це мета нашої розвідки – репрезентувати один із фрагментів динамічної моделі категорії аспектуальності, що враховує чинники всіх мовних рівнів і передбачає передусім вивчення взаємодії лексичного й видового значень та ролі контексту для опису виду. Проблема створення такої моделі визнана багатьма провідними аспектологами як одна з найзлободенніших [11, с. 125–129].

В аспектологічних дослідженнях останніх років з'явилося поняття “внутрішньолексемний контекст” [3, с. 9], яке, гадаємо, є досить вдалим синтетичним позначенням усіх аспектуальних вагомих компонентів лексичного значення дієслова. У нашій концепції аспектуальності цьому поняттю відповідає п'ятикомпонентна система аспектуальних класів (термінативного, активітивного, стативного, евентивного та релятивного), належність до кожного з яких визначає специфіку видової поведінки дієслова, одним із основних виявів якої є здатність (для термінативів) чи нездатність (для інтермінативів: активітивів, стативів, евентивів, релятивів) перебувати у відношенні суто видової парності (у нашій термінології – видового партнерства) [5].

Концепція категорії термінативності в дослідженні постає як наслідок творчого осмислення поняття, що завдяки роботам А. П. Гриценка, К. Г. Городенської, С. О. Соколової та ін. більш відоме в українській аспектології як „граничність” (переклад рос. „предельность”). Так, А. П. Гриченко інтерпретує граничність – неграничність як наявність – відсутність у процесуальній ознаці орієнтації на досягнення межі реалізації, результативного завершення, вважаючи, що здатність утворювати видові пари властива тільки граничним, або лімітативним, (лат. *limitare* – обмежувати) дієсловам [4, с. 408]. У зв'язку з цим дещо суперечливим є твердження про те, що у складі видової пари об'єднані дієслова, що відрізняються одне від одного тільки видовим значенням, тобто вказівкою на граничність – неграничність позначуваного ними процесу, адже, на думку дослідника, до граничних належать як дієслова доконаного виду, що означають завершені процеси, так і дієслова недоконаного виду зі значенням процесів, спрямованих на досягнення завершеності, межі [4, с. 409].

Як потенційне спрямування дії на досягнення певної межі, результату як свого природного завершення трактує семантику граничності С. О. Соколова, розмежовуючи два різновиди граничного значення: реалізовану граничність, притаманну всім дієсловам доконаного виду, та потенційну граничність, властиву частині дієслів недоконаного виду, точніше їхнім лексико-семантичним варіантам. Дослідниця виокремлює чотири типи імперфективів за відношенням дії до поняття граничності: 1) безумовно неграничні, які повністю позбавлені семантичної ознаки спрямування на логічне завершення, мети чи на пряму дії; 2) дієслова руху, що завдяки специфіці вияву граничності – неграничності претендують на статус окремої аспектуальної підсистеми; 3) власне граничні дієслова, яким притаманна семантична ознака спрямування тривалої, розчленованої на фази дії на досягнення певної межі; 4) абсолютно граничні дієслова зі значенням цілісної, не розчленованої на окремі фази дії [15, с. 76–119].

К. Г. Городенська кваліфікує граничність/неграничність як семантичну категорію, яка встановлює спрямованість виражених дієсловами дій, процесів та станів до своєї внутрішньої межі – крайньої, критичної точки їхнього розгортання. Лише граничні дієслова наділені здатністю формувати видову пару, семантику якої слід тлумачити так: дієслово недоконаного виду означає внутрішньо ще не обмежені, проте спрямовані на досягнення своєї внутрішньої межі, дію, процес або стан; співвідносне дієслово доконаного виду виражає внутрішньо обмежені, цілісні дії, процеси або стани [2, с. 225].

З позицій нашого дослідження категорія термінативності vs інтермінативності (далі послідовно вживаємо ці термінологічну пару як еквівалентну до російської “предельность vs непредельность”) розмежовує ядро категорії аспектуальності, яке наповнюють термінативи, і периферію, до якої належать інтермінативні класи: активітиви, стативи, релятиви й евентиви.

Термінативність, за словами Ю. С. Маслова, являє собою „найвищий ступінь абстракції в царині родів дії, найширше угруповання цих родів із погляду того впливу, який роди дії мають на категорію виду. Цей найвищий ступінь лексичної абстракції стоїть уже ніби на порозі між лексичною і граматичною абстракцією” [9, с. 91], де „проходить стрибок від лексики до граматики” [12, с. 87]. Історичні студії в галузі аспектології засвідчують, що саме на ґрунті опозиції термінативності vs інтермінативності розвинулося граматичне протиставлення доконаності vs недоконаності [8, с.19].

До термінативних належать дієслова, які означають дію, „спрямовану на досягнення якоїсь, самою природою цієї дії передбаченої межі” [9, с. 90]. На думку М. О. Шелякіна, їм властиве значення „результативної чи цільової спрямованості дії, що передбачає неодмінне її припинення внаслідок досягнення єдино ймовірного результату чи мети” [20, с. 160]. Інтермінативні дієслова „виражають дію чи стан, не спрямовані до мети, такі, що не містять у собі жодних передумов свого завершення та не можуть досягти „внутрішньої” вичерпаності. Така дія, власне кажучи, може тривати безмежно, вона була розпочата не для того, щоб закінчитися, досягнувши відомого, передбаченого самою дією результату” [9, с. 90].

Оригінально тлумачить категорію термінативності на матеріалі корейської та японської мов О. О. Холодович. На думку дослідника, будь-який „предмет” існує як „предмет”, лише перебуваючи в певному стані. Термінативні дієслова виражають стан з одним ступенем свободи, інтермінативні – з кількома. Підстава їхнього розмежування – можливість передбачати стан, до якого повинен перейти предмет після припинення стану, у якому він перебуває в цей момент [19, с.3–11]. У сучасній аспектології утвердилася думка, що опозиція термінативних та інтермінативних дієслів, яка відповідно детермінована неоднорідністю дій щодо наявності закладеної в їхній природі „внутрішньої” межі, є універсальною для багатьох мов: „Це протиставлення, – як відзначає О. О. Холодович, – очевидно, взагалі не виражено в жодній мові, і тому в процесі виокремлення членів опозиції доводиться обмежуватися семантичними характеристиками термінативності – інтермінативності” [18, с. 138].

Кваліфікуючи семантичну ознаку – основу названої опозиції, дослідники виду на матеріалі різних мов здебільшого виявляють однакості: це „термін”, або „границя”, – реальна чи потенційна внутрішня, тобто передбачена природою самої дії, внутрішньою логікою її розвитку межа. Виражена імпліцитно, вона виявляє себе не безпосередньо, а через інші категорії відповідно до специфіки мови. Але конкретний розподіл дієслів на термінативні vs інтермінативні має дискусійний характер.

Ю. С. Маслов зараховує до термінативних слов'янські дієслова з повною видовою парадигмою, а до інтермінативних – слов'янські imperfektiva tantum, зауважуючи, що „термінативні дієслова можуть функціонувати як у доконаному, так і в недоконаному виді, або ж лише в доконаному, а інтермінативні – тільки в недоконаному” [8, с. 16]. Аналогічний поділ фіксуємо в працях О. В. Бондарка [16], В. М. Русанівського [13] та ін. Основним аргументом такого співвіднесення є те, що інтермінативні дієслова саме через специфіку внутрішньої природи відображених процесів, внутрішню логіку їхнього перебігу в часі позбавлені перфективної репрезентації: „Дія, позначена за допомогою такого дієслова, може бути виражена доконаним видом лише за умови зовнішнього обмеження, але тут перед нами було б уже інше дієслово, утворене приєднанням префікса, напр.: *постоять, полежать*” [9, с. 91]. Однак у прикладах на кшталт *написати, побілити* перед нами також інше дієслово, що визнає і сам Ю. С. Маслов. Отже, як префіксальне утворення від термінативного, так і префіксальне утворення від інтермінативного дієслова визнано термінативними, попри те, що *побілити* – це досягнення внутрішньої межі, а *постояти* – зовнішньої, не передбаченої внутрішньою логікою розвитку процесу.

У зв'язку з цим слід зауважити, що сучасна аспектологія поступово відходить від опозиції видової парності, а приходять до протиставлення видового партнерства, адже для безапеляційної кваліфікації граматичного характеру видотворення виникають суттєвіші перешкоди, ніж на шляху до визнання членів видових пар словотвірними партнерами, одні з

яких більшою, інші меншою мірою наближені до форм слова, та й то лише на рівні актуалізації. Це підтверджує наявність поліпрефіксальних корелятивних комплексів, до складу яких, з одного боку, належать безпрефіксні дієслова недоконаного виду з дифузною семантикою, що уможлиблює їхню корелятивність із кількома префіксальними дієсловами протилежного виду, напр.: 1) *рвати* „порушуючи цілісність чого-небудь, різким рухом розділяти його на частини” vs *порвати, розірвати*; 2) *рвати* „ривками, різкими рухами стягувати, скидати, знімати що-небудь” vs *зірвати*; 3) *рвати* „підривати, висаджувати в повітря” vs *підірвати*; 4) *рвати* „припиняти, розривати (стосунки, зв’язки і т. ін.)” vs *розірвати*.

Суперечливість описаного вище підходу до розподілу дієслів на термінативні й інтермінативні, обґрунтована зокрема в праці Н. С. Авилової [1, с. 59], виявляється і в тому, що одні дієслова *perfectiva tantum*, зокрема, інхотивні (зачинальні) на кшталт укр. *забігати*, зараховані Ю. С. Масловим до термінативних, інші ж – делімітативні та пердуративні (на зразок укр. *побігати, пробігати, посидіти, просидіти*) – до інтермінативних. Дієслова на кшталт *побігати, просидіти*, утворені від інтермінативних основ, „за своєю лексичною семантикою є попри доконаний вид, інтермінативними; відповідна дія чи стан (бігання, сидіння тощо) самі собою не мають природної межі, – зазначає Ю. С. Маслов, – значення доконаного виду пов’язане тут із зовнішньою, суто часовою межею, з певною „порцією часу”, що обмежує перебіг дії чи стану” [11, с. 64].

М. О. Шелякін, уважаючи, що розмежування термінативних та інтермінативних процесів універсальне для всіх мов, а розподіл дієслів між цими класами залежить від специфіки конкретної мови, зауважує, що дієслова на зразок *посидіти, просидіти* „відзначаються слабким ступенем термінативності, однак залишаються в межах цієї категорії” [20, с. 165].

Аналогічної думки дотримується і О. В. Бондарко, визначаючи термінативність vs інтермінативність як здатність vs нездатність виражати або реальну, або потенційну внутрішню межу [16, с. 49]. Отже, принцип диференціації дієслів на термінативні й інтермінативні в згаданих вище роботах має дещо компромісний характер, що призводить до розмивання чіткого поняття „термін” як ідеї саме внутрішньої межі дії.

Аргументованіший, на нашу думку, розподіл, що ґрунтується на визнанні універсальності поняття „термін дії”, і, відповідно, прерогативи характеру об’єктивних процесів, визначального для розмежування дієслів. Слушною щодо цього є думка А. М. Ломова, який зараховує до інтермінативних як дієслова, що означають процеси, які взагалі не передбачають ніякого обмеження, так і дієслова, процеси яких обмежені шляхом фіксації певного суттєво важливого моменту чи вичленовування окремого часового відрізка їхнього тривання [6, с. 24]. Переконаливе й міркування Є. А. Реферовської: „Термінативні дієслова можуть мати деяку попередню тривалість, деякий більш або менш значний відрізок часу, що підводить дію до її завершення. Результативні дієслова передбачають, що після досягнення дією своєї межі з’являється результат, на отримання якого була спрямована дія... Інтермінативні дієслова означають дію, межа якої – зовні. Дія, щоб завершитися, повинна бути чимось зупинена, перервана... Дія, позначена інтермінативним дієсловом, могла б продовжуватися безмежно. Межа її – або зовнішня причина, через яку вона припиняється, або вказівка на той відтинок часу, упродовж якого вона тривала. Закінчився цей часовий відрізок – разом із ним завершилася і дія” [14, с. 94].

Із таких позицій поділ дієслів сучасної української літературної мови на термінативні й інтермінативні з урахуванням їхніх видових характеристик постає в такому вигляді: до перших належать суто видові партнери доконаного та недоконаного видів, напр.: *читати* vs *прочитати, прибувати* vs *прибути, свердлити* vs *просверлити, косити* vs *скосити, поливати* vs *полити, відповідати* vs *відповісти, засівати* vs *засіяти*, до других – *imperfectiva tantum* та *perfectiva tantum*, напр.: *лежати, ходити, пролежати, попоходити, полити* „почати лити”, *засіяти* „почати бризкати (про дощ)” тощо.

Слід зауважити, що такий розподіл дещо абстрагований від явища функціонально-видового партнерства, яке притаманне, зокрема, термінативам-мотивам із досягально-директивною семантикою, що витримують випробування „критерієм Ю. С. Маслова” на взаємозаміну в контексті теперішнього історичного часу, напр.: *приходитьи vs прийти*. – *Не передавай їй нічого, не запрошуй. Як прийде сама, хай приходить* (Ю. Горліс-Горський); *ити vs іти*: *Іде чернець у келію Між стіни німії ... Бере Письмо Святе в руки, Голосно читає* (Т. Шевченко) vs *Пишов чернець у келію Між стіни німії ... Узяв Письмо Святе в руки, Голосно читає*. Попри це він ґрунтується саме на визнанні прерогативи термінативного чи інтермінативного „за природою” характеру реальних процесів, позначуваних дієслівними основами: дієслова на зразок *витрачати, очищати, шукати* означають дії, спрямовані на досягнення результату як своєї внутрішньої межі. Через певний проміжок часу відповідна межа реалізується: *витратити, очистити, знайти*, напр.: *Галина кинулася дати дитині молока і раптом подумала: а яке, власне, право має вона відмовлятися від цих грошей? Та ж вони належать не їй – з них вона не витратить на себе ані копійки – це Женчикові гроші. Хай Женчик краще їстиме й одягатиметься, ніж то могла Галина витрачати на нього з своєї скромної вчительської зарплати* (Б. Антоненко-Давидович); *Чисті рої ваші – очищайте їх... Ножем з п'ятьма пальцями, шостою долонею Самі собою очистіть лице* (М. Воробйов); *Довго дзументіла оса, тикалась у лутку вікна, сердилась, щось шукала. Та ось знайшла дірочку, потрясла хоботком і полізла... куди полізла? До нас у хату?* (В. Близнець). Отже, видовий партнер-імперфектив імплікує компонент „потенційний термін”, а перфектив – „реальний термін”. Дієслова ж на кшталт *ходитьи* не містять у своїй семантиці вказівки на те, що дія спрямована на досягнення результату. Фактично така дія може тривати безмежно. Дієслова на зразок *походити, попоходити, проходити, находитися* вказують на досягнення певних меж, не вмотивованих природою відповідних дій, пор.: *Як в чарівному сні вона ходила за нами по вузьких провулках* (М. Коцюбинський) vs – *У Петербурзі такі ж прекрасні білі червеві ночі... – тихо сказав Іван Максимович. – Було всю ніч проходиш* (Вас. Шевчук). Це якісь зовнішні, не прогнозовані внутрішньою логікою дій, межі. Такі дієслова відображають у своїй семантиці певне часове обмеження інтермінативних дій, а отже, і самі дієслова є інтермінативними.

Коректність такого підходу має і логіко-філософське підтвердження: поняття „термін” сягає філософської категорії „терміну міри” (рос. „граница меры”) – певної критичної точки, де наростання кількісних змін призводить до виникнення нової якості. У процесі осягнення логіко-філософської суті категорії термінативності принципової важливості набуває поняття „об’єктивна ситуація”, що становить єдність субстанції та процесу, який так чи так засвідчує її існування в часі й просторі. Мовним знаком об’єктивної ситуації, безперечно, є речення, але її модель закладена вже в самій семантиці дієслова. Специфічність дієслівного значення – це його синтаксичний статус: дієслово являє собою ніби згорнуте речення (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, І. Р. Вихованець, Р. М. Гайсина, В. Г. Гак, А. П. Загнітко, С. Д. Кацнельсон та ін.). На нашу думку, урахування цього чинника – неодмінна умова для об’єктивного аналізу категорії термінативності, імпліцитна семантична сутність якої має зорієнтованість на експлікацію в предикатно-аргументній структурі наперед визначеного типу.

За законом про перехід кількісних змін у якісні і навпаки зміна якості субстанції, тобто перехід (або стрибок) від старої якості до нової, може бути здійснений лише тоді, коли кількісні зміни досягають певної величини, критичної, вузлової точки, яку називають границею міри, убачаючи в мірі інтервал кількісних змін субстанції, у межах якого лишається незмінною її якість [17, с. 239]. З іншого боку, згаданий закон передбачає і зворотний перехід: якісних змін у кількісні в процесі розвитку, який полягає в тому, що якість, по-перше, визначає характер і напрямок кількісних змін, по-друге, виявляє суттєвий вплив на швидкість і темпи їхнього перебігу, і, по-третє, зумовлює міру чи безмірний розвиток кількісних змін.

Порівняємо, зокрема, ситуації, моделі яких імпліковані в різних значеннях дієслова *терти*: 1) „подрібнювати що-небудь на тертці”: *Це вона тре хрін на тертці”*

(Ю. Яновський) і 2) „спричиняти біль, пошкодження шкіри внаслідок частого дотику (про тісний або грубий одяг, взуття тощо)”: *Суконний комір тер шию* (М. Коцюбинський). Ситуація, яку описує перша семантика, відзначається тим, що зміна її кількісних параметрів (збільшення кількості часу, упродовж якого триває процес) неодмінно призводить до зміни якісних параметрів (зміни якості субстанції). Наростання кількісних змін не може тривати безмежно, крайня межа їхнього розвитку з самого початку зумовлена якісними параметрами ситуації – мірою якості субстанції. Досягнення терміну міри водночас означає виникнення нової якості, що засвідчує повне вичерпання відповідної ситуації, пор.: *Вона знайшла ріпу, натерла на тертушку і обліпила Христі червоні пальці* (Панас Мирний).

Якщо в цій ситуації якість регламентує кількісні зміни, то в ситуації, описаній у другому значенні, динаміка кількісних змін не регламентована в часі, неокреслено-часовий розвиток наперед визначений якісними параметрами ситуації, яка за своєю внутрішньою логікою не обов'язково пов'язана з виникненням нової якості, що в цьому разі небажана для суб'єкта. Ситуація може вичерпатися лише через його недогляд, тобто якусь зовнішню, не залежну від її внутрішньої логіки причину, напр.: *З усього було видно, що марш буде далекий. Іван Антонович змушував своїх мінометників перевзутись при ньому, щоб не потерли ноги в дорозі* (О. Гончар); *Клятий черевик ногу натер на п'яті, то не можу спішити* (М. Томчаний); *Навіть не помітив [Петько], як намуляв здоровенного пухиря та стер шкіру* (М. Грубляїні).

Значення перфективів тут відображають лише певні кількісно-часові межі процесу *терти*, які в жодному разі не можна вважати внутрішніми, тобто термінами процесу, оскільки вони не корелюють із філософською категорією границі міри, що обов'язково пов'язана з виникненням нової якості внаслідок цілеспрямованого здійснення процесу, відображеного в дієслівному значенні.

Порівнюючи ситуації, імпліковані різними семантиками дієслова *чорніти*: 1) „ставати чорним” і 2) „виділятися чорним кольором”, відзначаємо, що перше значення описує поступове утвердження нової якості субстанції, а тому розпочатий процес „приречений” на повне вичерпання в момент її остаточного встановлення, напр.: *Сонце геть високо піднімається, грає на весну красну... Сніг м'якшає, лід дірчавіє, чорніє* (Панас Мирний) vs *В одну ніч сніги почорніли, і коли вранці блиснуло гаряче сонце, тисячами струмків вже мчали в долини, доки їх не перехопили ріки* (В. Гжицький). Ситуація ж, відображена другою семантемою лише засвідчує існування субстанції з уже готовою, сформованою якістю: *На місці залишилась тільки купа попелу і велика, випечена навколо, чорна пляма таборового попелища. Як пам'ятка. І буде та пляма довго чорніти, – місяці, а то й роки* (І. Багрянний).

Безмірність таких ситуацій, звичайно, унеможлиблює досягнення відповідними процесами границі міри. Дієслова ж на кшталт *зачорніти* акцентують увагу лише на одному з моментів ситуації, обмежуючи безкінечний за своєю природою процес миттю початку його спостереження, пор.: *У даліні серед криги зачорнів пароплав* (М. Грубляїні). Можливість перфективації таких дієслів спричинена імплікацією в їхній семантиці „вродженого” спостерігача, що може експлікуватися в тексті чи залишатися невираженим, але психологічне відчуття його „присутності” є неодмінним.

Спостереження за аналогічними ситуаціями підтверджує факт наявності кореляції між відображеною в значенні дієслів абстракцією „внутрішня межа дії (границя, термін)” і філософською категорією границі (терміну) міри. Отже, про термінативність чи інтермінативність дієслівного значення можна з упевненістю говорити лише на підставі аналізу ситуацій, різні моделі яких закладені в дієслівних словозначеннях та актуалізовані в контексті. До термінативних належать корелятивні дієслова – суто видові партнери, оскільки тільки в їхньому значенні є вказівка на досягнення межі, яка в логіко-філософському сенсі корелює з поняттям „границя (термін) міри”. Корелятивні перфективи означають реальне досягнення терміну дії, а отже, настання події (кількість визначає якість), імперфективи передають значення спрямованості дії на досягнення свого терміну (якість визначає

кількість). Некорелятивні дієслова, як доконаного, так і недоконаного виду (з огляду на відсутність у їхній семантиці зазначених компонентів), належать до інтермінативних.

Отже, характеристика дієслова щодо термінативності vs інтермінативності його значення прогнозує можливість vs неможливість термінативного (суто видового) партнерства. Семантичне тяжіння між термінативними видовими партнерами детерміноване реверсивною структурою термінативної ситуації: неодмінною перспективою процесу, що розвивається, є подія, на досягнення якої він спрямований, водночас ретроспективою події як закономірного фіналу ситуації, є процес, завдяки розвитку якого і відбувся перехід від одного стану до іншого, тобто настала подія. Іншими словами, специфіка облаштування термінативної ситуації полягає у її дихотомічності як іманентній двоєдності. Для сумарного відображення такої ситуації як цілісної мова об'єднує спільним семантичним знаменником суто видового партнерства граматично протилежні імперфектив та перфектив, що означають відповідно подієспрямований процес і власне подію.

Об'єктивістський підхід до опису виду й аспектуальності, що ґрунтується на визнанні визначальної ролі для граматичної категорійної експлікації імпліцитних, прихованограматичних компонентів, по суті, криптотипів, якими є аспектуально релевантні класи лексики, відкриває перспективи дослідження видової поведінки дієслова в усьому її функціональному розмаїтті, уможливлуючи уявлення якомога повнішого спектру причин її граматичної нестандартності та конфліктності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авилова Н. С. Вид глагола и семантика глагольного слова / Н. С. Авилова. – М. : Наука, 1976. – 328 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови. Академічна граматики української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – 400 с.
3. Горбова Е. В. Грамматическая категория аспекта и контекст: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.19 / Горбова Елена Викторовна. – С.Пб., 2011. – 573 с.
4. Грищенко А. П. Дієслово / А. П. Грищенко // Сучасна українська літературна мова / [за заг. ред. А. П. Грищенка]. – К. : Вища школа, 1997. – С. 403–446.
5. Калько М. І. Аспектуальність : категоризація, класифікація і репрезентація в сучасній українській літературній мові : [монографія] / М. І. Калько. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2008. – 384 с.
6. Ломов А. М. Аспектуальная характеристика действия и ее типы / А. М. Ломов // Вопросы русской аспектологии / [отв. ред. М. А. Шелякин]. – Тарту : Изд-во Тартусского ун-та, 1977. – С. 64–89.
7. Ломов А. М. Анкета аспектологического семинара филологического факультета МГУ // Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – Т. 2. – С. 178–182.
8. Маслов Ю. С. Роль так называемой перфективации и имперфективации в процессе возникновения славянского глагольного вида / Ю. С. Маслов. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – 39 с.
9. Маслов Ю. С. Заметки о видовой дефективности (преимущественно в русском и болгарском языках) / Ю. С. Маслов // Славянская филология : сб. ст. / [отв. ред. Б. А. Ларин, Г. И. Сафронов]. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1964. – С. 82–94.
10. Маслов Ю. С. Универсальные семантические компоненты в содержании совершенного/несовершенного вида / Ю. С. Маслов // Советское славяноведение. – 1973. – № 4. – С. 73–84.
11. Ответы на анкету аспектологического семинара филологического факультета МГУ имени М. В. Ломоносова / [Черткова М. Ю., Плунгян В. А., Рябчиков А. А., Кузнецов Д. О.] // Вопросы языкознания. – 1997. – № 3. – С. 125–136.
12. Польшауф И. Место грамматики и лексикологии в изучении вопросов глагольного вида / И. Польшауф // Вопросы глагольного вида : сборник / [сост. сб., редакция, вст. статья и прим. проф. Ю. С. Маслова]. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1962. – С. 67–93.
13. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1971. – 315 с.
14. Реферовская Е. А. Аспектуальные значения французского глагола / Е. А. Реферовская // Теория грамматического значения и аспектологические исследования / [отв. ред. А. В. Бондарко]. – Л. : Наука, 1984. – С. 91–109.
15. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / С. О. Соколова. – К. : Наук. думка, 2003. – 284 с.
16. Теория функциональной грамматики : Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / [под ред. А. В. Бондарко и др.]. – [3-е изд.]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 352 с.
17. Философская энциклопедия : В 5-и т. / [глав. ред. Ф. В. Константинов]. – М. : Сов. энциклопедия, 1960–1970.
18. Холодович А. А. Проблемы грамматической теории / А. А. Холодович. – Л. : Наука, 1979. – 304 с.

19. Холодович А. А. О предельных и неопредельных глаголах (по данным корейского и японского языков) / А. А. Холодович // Филология стран Востока / [отв. ред. Е. М. Пинус, С. Н. Иванов]. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. – С. 3–11.
20. Шелякин М. А. Категория вида и способы действия русского глагола : (Теоретические основы) / М. А. Шелякин. – Таллинн : Валгус, 1983. – 216 с.

У статті схарактеризовано теоретичні засади і описано досвід диференціації термінативного та інтермінативних аспектуальних класів, належність до яких визначає особливості видової поведінки дієслів, зокрема можливість чи неможливість перебувати у відношенні суто видового партнерства. З лінгвістичного та філософського погляду описано релевантну для такого типу партнерства специфіку облаштування термінативних ситуацій.

Ключові слова: дієслово, вид, аспектуальність, аспектуальний клас, граничність, термінативність, інтермінативність.

The article is devoted to the description of the theoretical basis and differentiation experience of terminative and interminative aspectual classes, membership of which determines the features of aspectual behavior of verbs, especially the opportunity to enter into relationships of aspectual partnership. The specificity of arrangement of terminative situations, relevant for this type of partnership, is described from a linguistic and philosophical point of view.

Key words: verb, aspect, aspectuality, aspectual class, boundary, terminative, interminative.

Жанна Колоїз
(Кривий Ріг)

УДК 811.161.2'373.611

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТИ «ЛІТЕРАТУРНА УКРАЇНА»)

Сучасна лінгвістика розглядає мову не тільки як певну знакову систему, але і як своєрідний комплекс мовленнєвотворчих процесів. Програмовим для науковців стає положення про те, що ключем до пізнання мови є дослідження мовленнєвої діяльності, або породження мовлення (В. Беянін, С. Кацнельсон, Г. Колшанский, О. Кубрякова, Р. Попов, Т. Трегубович, Л. Сахарний та інші). Останнім часом вивчення «мови в дії» об'єднує лінгвістів, зусилля яких скеровані на вивчення тих чи тих одиниць в умовах вербальної комунікації.

Теорія вербальної комунікації безпосередньо пов'язана із ситуативним моментом, адже кожен акт мовлення не лише цілеспрямований, але й ситуативно зорієнтований. Ситуативна орієнтація співіснує з орієнтацією прагматичною, що лежить в основі створення комунікативно-прагматичних ситуацій, які зумовлюються людським чинником: адресантом – з одного боку, та адресатом – з іншого, де перший, реалізуючи певні інтенції та користуючись своїм правом вибору, кодує відповідну інформацію, другий, керуючись своїм життєвим і мовним досвідом, повинен її декодувати. Зусилля адресанта спрямовані на пошук таких комунікативних параметрів, що забезпечили б не абстрактний обмін інформацією, а дозволили б контролювати вчинки та почуття адресата.

Будь-яка комунікативно-прагматична ситуація може репрезентувати як загальномовну, так і індивідуально-творчу компетенцію мовця, демонструвати як бездоганне знання узуального матеріалу, так і вмилу маніпуляцію ним. І загальномовна, й індивідуально-творча компетенція виявляються на рівні контексту (тексту), в умовах якого актуалізуються індивідуально-авторські неологізми, або okazіоналізми.

Філологічна наука накопичила велику кількість теоретичного і фактичного матеріалу, що з певних позицій з'ясовує питання okazіональних утворень (М. Бакіна, Г. Вокальчук, О. Габінська, В. Герман, В. Девкін, В. Заботкіна, О. Земська, С. Ізюмська, М. Калніязов, Д. Мазурик, О. Муромцева, А. Нелюба, Н. Сологуб, О. Стишов, Л. Струганець, Г. Сюта, О. Турчак та ін.) [4]. Увага до проблем okazіоналізмів, як і неологізмів загалом, протягом останніх десятиліть значно активізувалася, їхнє вивчення стає скрупульознішим. Цьому